

A nemzet helyi értékei

Beszélgetés Miskovics Máriával, a Tarjáni Német Nemzetiségi Önkormányzat vezetőjével

Tarján 2560 lakost számláló, német nemzetiségi szervezeteinek, zene- és tánckarainak aktivitásáról ismert falu, Tatabányától mintegy tíz kilométerre az esztergomi úton.

Miskovics Mária: Tarjánban arányait tekintve ma is nagyobb számban élnek németajkúak, bár a népszámlálási adatok ezt nem tükrözik. Igazából nincs különbség közöttünk. Ugyanúgy élünk, nem különbözünk egymástól, egymás hagyományait tiszteljük.

Igen aktív a közösségi élet az intézmények, rendezvények révén is, és ez igaz az egyházi életre is. A református és a katolikus gyülekezet természetesen külön ünnepli a maga ünnepeit. A rendszerváltás óta keressük fel egymás templomait, pl. a március 15-ei ünnepség mindig a református templomból indul. A karácsonyi gyerekrajz-pályázat alkotásait adventi időszakban a katolikus templomban, majd karácsonytól a református templomban állítjuk ki.

Nemzetiségi hagyományaink, a német nyelv átörökítésében meghatározó szerepe van az óvodának, iskolának; a gyermeknevelésen -oktatáson túl a szülőket is meg tudják nyerni a jó példa erejével. A katolikus plébánia is nagyban hozzájárul a német nyelv és német egyházi liturgia megőrzéséhez. Minden hónap máso-

dik vasárnapján német nyelvű katolikus szentmisén vehetünk részt.

A hagyományörzés, nyelvapolás fontos bázisát adják a 90-es évek óta megalakult egyesületek, amelyek számos kultúr csoportot ölelnek fel. Hagyományörző egyesületeink időrendben: Tarjánért Baráti Kör, Tarjáni Zenei Egyesület, Tarjáni Német Nemzetiségi Egyesület, Bacchus Társaság.

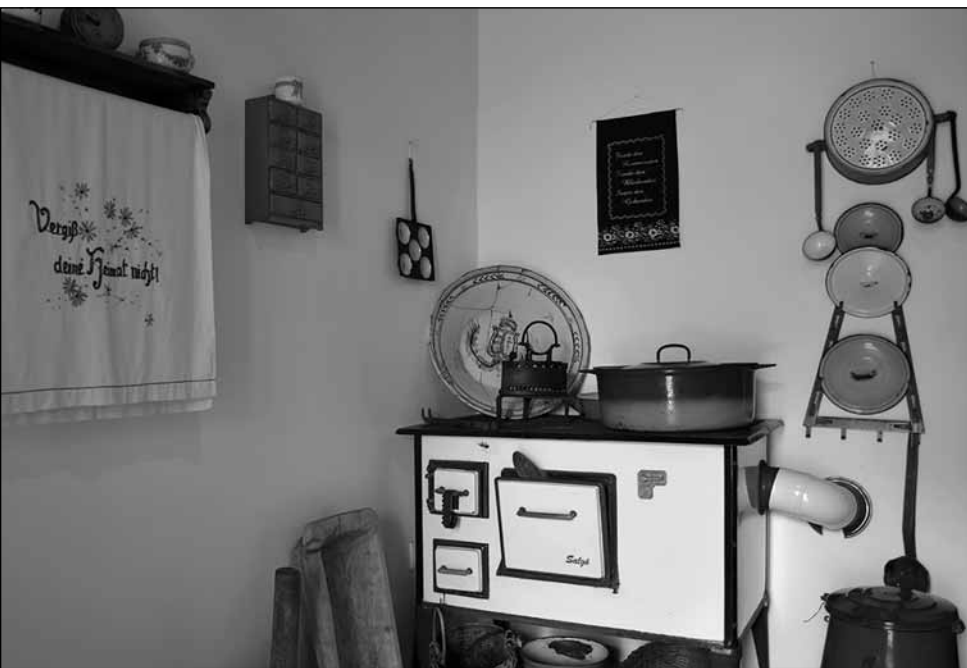
Az aktív közösségi életet az intézmények és egyesületek összefogása adja, a Tarjánon belüli együttműködést, a haladást a települési önkormányzat és a német nemzetiségi önkormányzat mint irányadó testület biztosítja.

A *Tarjáni Német Nemzetiségi Óvoda, Tarianer Ungarndeutscher Kindergarten*, 100 férőhelyes, minden tarjáni gyermek előtt nyitva van. A nemzetiségi nevelés vegyes csoportokban folyik, a nagyobbak bevonják a kisebbeket a játékokba. A foglalkozásokon a gyermekek a koruknak megfelelő énekeket, versikéket tanulnak meg németül, magyarul, amelyek jó alapot adnak az iskolába induláshoz.

Az iskola 1987-től kétnyelvű általános iskola, ami az akkori viszonyok közt bátor dolognak számított. A szülők egy része is kételkedve fogadta az új oktatási formát, hiszen a megnövekedett óraszám többletmunkát kívánt meg a diáktól, ami mellé a szülő segít-

sege is szükséges volt. A tantárgyak 50 százalékát két nyelven tanulják a gyermekek. A többlet értékhez több munkára, több erőfeszítésre volt szükség, amihez feltétlen kellett a család támogatása is. 27 évvel a kezdetek után jól látható az eredmény. Az első évfolyam azóta felnőtt, ők most 34–35 évesek. Hét évvel ezelőtt végeztem körükben egy felmérést, melyből kiderült, hogy munkájuk során mindegyikőjük használja a német nyelvet, ami igen pozitív megerősítés számunkra. Iskolánk diákjai nem csak a német kultúrához kötődnek, hanem a német nyelv fontos gazdasági alap is számukra. Ez most is így van, az iskola kétnyelvű, fele óraszámban német nyelven tanulják a tárgyakat és a származástól függetlenül bárki tanulhat kétnyelvű osztályban. *Héregen és Vértestolnán* alsó tagozatos

A képen a hímzett törölköző felirata: *Vergiß deine Heimat nicht – Ne feledd a hazád.* A nagyméretű magyar címeres tál tatabányai fazekas alkotása. Párja megtalálható a tatabányai Kuny Domokos Múzeum kerámia-gyűjteményében.

iskola van, mindkét településen a 90-es években vezették be a német nemzetiségi oktatást. Így mikor felső tagozatosként a tarjáni iskolába jönnek, könnyebben be tudnak kapcsolódni a tanulás folyamatába.

A megyében 16 német nemzetiségi iskola van. Nemzetiségi középiskola csak Pilisvörösváron és Budapesten található, a távolság miatt nem szívesen választják a diákok ezt a két települést. 2010-ben a hozzánk közel lévő tatabányai Eötvös Gimnázium felvállalta a német nemzetiségi oktatást, aminek igen örültünk, szép eredményeket is értek el a diákok, de mára sajnos megszűnt a nemzetiségi tagozata.

A 80-as, 90-es évek egy igen szép időszak az itteni nemzetiség életében (az egyre növekvő szabadság, a hazai és a nemzetközi érdeklődés fokozódása miatt). A nemzetiségekre való figyelem a 70-es években kezdődött, a „Röpülj páva” vetélkedő kapcsán országsszerte kulturális körök alakultak. Tarjában is akkor jött létre a nemzetiségi dalkör, amely a mai napig ápolja a népdalkincset, és amely a falu minden jeles ünnepén fellép.

Tarján kulturális, hagyományörző életének mindig fontos eleme volt a zene. Voltak zenész családok, ahol a

hangszer ismerete és a dalok, a hozzá tartozó repertoár nemzedékről nemzedékre szállt, ilyenek a Mikonya, Stréhli és Schneider családok. Őket nem csak a faluban és környékén hívták lakodalmakba, bálókba, hanem megyén túl, sőt külföldön is zenélhettek, zenélnek mind a mai napig. A repertoár már kibővült az archaikustól a modern slágerekig.

Aztán, ahogy megyünk visszafelé az időben, úgy sötétednek az emlékek, a 60-as, 70-es években, amikor is nem volt ildomos németül, netán svábul beszélni. Hamar megszűnt az ember, ha egymás közt a buszon, vonaton nem magyarul beszéltek.

1957-től engedélyezték az iskolában a heti két német óra megtartását, majd 12 évvel később, 1969-től kapcsolatot alakíthatott ki az iskolánk a (Lipcse melletti) Halle an der Saale egyik iskolájával. Ez nagy lehetőség volt az élő nyelv elsajátítása terén, komoly motiváló erő volt a nyelvtanulás szempontjából. Az éves cserekapcsolatok, levelezések révén máig tartó barátságok szövődtek. A két intézmény között máig él a partneri viszony.

Az ötvenes évek elején a termelőszövetkezet megalapításánál előre

összeállított lista alapján kellett beadni a földet, állatokat, gépeket. Hogy ki állította össze a listákat, ki adta a hatóság felé a helyi információkat a vagyonról, birtokról, ma már nem forszírozza senki. Fontosabbnak tartja mindenki a békét és egymás elfogadását.

A II. világháborút követően, az 1946-49-es években volt a németek kitelepítése Magyarországról. Falunkban elmaradt a kitelepítés, bár a határozatokat az érintett tarjáni családok megkapták. A bánya közelsége miatt mégis maradhattak, viszont a házaikat át kellett adni vagy meg kellett osztani az ideérkező magyarok családjával.

Néhány család eleinte osztozott a házon a betelepítéssel; ha az jobboldalt volt, megengedte, hogy a hátsó szobában meghúzódjanak, másokat a rokonok fogadtak be. A németek azonban azon voltak, hogy saját házukban élhessenek, így néhány év elteltével, összefogva, egymást segítve fel is építették saját házukat.

Ma az együttélés békés, az ötvenhatvan évvel ezelőtti kisajátítás, kilakoltatás emlékei elhalványultak. Szülők-nagyszülők elbeszéléséből tudjuk, hogy azok az események mély sebeket ejtettek a családok életében, de mára a megbocsátás, a megbékélés ideje jött el.

Az egyszerű emberek nem tehetek arról, amit a politikusok rájuk mértek, sem azok, akiket ki akartak telepíteni, sem azok, akiket idetelepítettek. Az idő begyógyította a sebeket, a mai nemzedékek elfogadják, tisztelik egymást. És csak ez lehet a jövő útja: a békén és egymás elfogadásán alapuló építkezés.

Értéktörténelem – történelmi érték¹

Arról, miért hívják a magyarországi németeket svábnak:

A hazai németesség sváb elnevezése valószínűleg az első nagyobb telepescsoporttal függ össze. Károlyi Sándor valóban Svábföldről származó paraszttal népesítette be több, mint 20 Szatmár megyei faluját. Más

1 Az alábbiak a szerző összeállításában, fogalmazásában közölnek szövegeket az interjú értelmezéséhez.

sváb község csak elvétve jött létre hazánkban, a *Dunántúl* északi részén napjainkban bajor–osztrák, déli részén rajnai frank nyelvjárásokat beszélnek, mely tény természetesen az itteni németek származási helyét is behatárolja. A *Kárpát-medence* népei, magyarok és mások, azonban valamennyi német telepest a legelőször tömegesen érkező csoport, a szatmári svábok után neveztek el, s ez egy idő után valamennyi e korban érkezett magyarországi német önelnevezésévé is vált. A sváb elnevezés kialakulását az is elősegíthette, hogy a telepések többsége a Dunán érkezett dereglyéken, ún. *Ulmer Schachtel*-en. Kiindulópontjuk a svábföldi *Ulm* városa volt, így „közvetlenül” valóban sváb vidékről jöttek.

A *schwarzwaldi* eredet az egész Dunántúlon elterjedt monda a német falvakban, melynek azonban vajmi csekély valóságtartalma van.² Kialakulása azzal függhet össze, hogy a *Fekete-erdő* vidékén köztudottan svábok laknak, az újkorban Magyarországra érkezett németeket sváboknak nevezük, tehát ők a Fekete-erdőből jöttek.

Arról, miért jöttek német földről Magyarországra:

Azért jöttek, mert Magyarország területén nagy szükség volt munkásokra, megélni vágyó emberekre és ebből a *Habsburgok* uralta *Német-Római Császárság* területén, a közép- és alsónémet választófejedelmek földjén volt felesleg. A természetes szaporulat elérte a terület eltartó képességének határát az adott termelési és társadalmi feltételek mellett. Az örökösödés ottani (frank eredetű) joga szerint – mint ezt legismertebben a *Csizmás kandúrról* szóló mese is bemutatja – az ingatlant a legidősebb fiú örökölte (malom), aki alkalmazhatta a fiatalabbat, ha tudott neki munkát adni (a középső testvér a szamarat kapta, azzal fuvarozhatott), de aki ifjonc is volt és csak egy kandúr jutott neki, az jobban tette, ha vándorbotot fogott (ha nem volt olyan szerencsés, hogy macskája megszerezze neki a hercegkisasszony kezét és a varázsló várát, birtokát).

Ulmi dereglye régi metszeten (http://de.wikipedia.org/wiki/Ulmer_Schachtel)

Ulm szép fekvésű dél-németországi város a Duna mellett. A XVII–XVIII. századi német kivándorlók sorsa szorosán kapcsolódik a város történelméhez. Az ulmi krónikák első ízben 1712-ben tesznek említést nagyszámú kivándorlóról, akik ulmi hajósokkal vitették magukat a Dunán a török uralom alól felszabadult Magyarországra. A kivándorlók között nagyon sok fiatal férfi volt, akiknek hazájukban már nem jutott földterület a család birtokából, de keleten saját földhöz jutást remélt. Mivel azonban egyedülálló személyek nem kaphattak földet, csak házas, családos emberek, ezért sokan közülük – még mielőtt *Bécsbe* megérkeztek és ott jelentkeztek volna – Ulmban sietve házasságot kötöttek. Így adódott, hogy a város anyakönyvei kivándorlók házasságkötéseinek százait őrzik. Az egykori krónikák szerint majd’ minden héten 2–3 hajó indult el Bécs irányába. Egy hajón olykor 200 személy is utazott, a viteldíj 1 Gulden 30 krajcár volt személyenként. Miután Ulm 1802-ben *Bajorországhoz* került, a kivándorlások megszűntek. (Anonim szerző alapján http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/nemetek/biatorbagy_regi_hagyomanyok/pages/002_torbagy.htm)

Az ulmi dereglye egy speciális, általában egy útra használt készítmény volt, mert csak a folyón lefelé lehetett vele hajózni. Amikor a kitelepülőket szállító hajósok útjuk végére értek, utasaik kiszálltak új hazájukban, a dereglyét tulajdonosai eladták fának és a keresetükkel meg a fa árával a zsebükben visszaindultak. (http://de.wikipedia.org/wiki/Ulmer_Schachtel alapján)

A telepítés sikerében szerepet játszott még az uralkodó személye is. A császár kérésére a német földesurak a 18. század első évtizedeiben még általában eltekintettek a *manumissio* lefizetésétől, s egyes területeken a minket érintő időszakban (1727 és 1746 között) a kivándorlóknak a magukkal vitt összérték 5 vagy 10%-át kitevő adót (*Nachsteuer* vagy *Abzug*) sem kellett megfizetniük.

Az 1526-os mohácsi csatavesztés és a felszabadító háború 1683-as megindulása között eltelt időszakban a török megszállta terület nagysága folyamatosan nőtt, a magyar királyság felségterülete lassanként az egykori ország északi és nyugati peremvidékére korlátozódott. Az 1664-es vasvári béke szerinti országterületet a maival összevetve a mai Magyarországból mindössze *Vas, Zala és Győr megye* nyugati széle tartozott a magyar korona alá.

A háborús pusztítás, a kettős adózás különösen súlyosan érintette a határmegyék, így *Komárom megye* lakosságát is.

Különösen nehéz volt Tata és a Tata környéki községek lakosságának helyzete. A 16–17. században a város állandóan meg-megújuló harcok színtere volt. *Szapolyai János* kétszer foglalta el *Ferdinándtól*, kilencszer került török kézre, egyszer *Bocskai*, egyszer *Bethlen Gábor* csapatai foglalták el, s többször cserélt gazdát a *Rákóczi-szabadságharc* idején is. A mai *Komárom-Esztergom megye* nyugati felén, a történeti Komárom vármegye déli, Duna jobbparti részén egyetlen olyan helység sem volt, mely a hódoltság korában folyamatosan lakott lett volna.

1687-ben *Kollonich Lipót* győri püspök, volt magyar kamaraelnök ka-

2 Ugyanakkor Anton Tressel levéltári, egyháztörténeti kutatásai alapján Tarjánba 1737-ben 40 német család érkezett a Fekete-erdőből.

pott megbízást az udvartól a felszabadított területek új államigazgatási berendezésének kidolgozására, melyet a következő évben udvari tisztségviselők segítségével el is végzett, s megszületett az *Einrichtungswerk des Königsreichs Hungarn* (A Magyar királyság berendezkedéséről). Kollonichot és e művét a hazai történeti irodalom többnyire csak magyar- és protestánsellenes intézkedési tervei és a Rákóczi-szabadságharchoz vezető udvari politika kapcsán szokta említeni.

„Mielőtt egyéb településpolitikai intézkedéseket vezetnénk be, mindegyik előtt a lakosságról, illetőleg a királyság benépesítéséről kell döntést hozni, ... jól tudva azt, hogy az ország talpra állításával és benépesítésével cs. és kir. Felsőkamara jövedelme is emelkedik, ama közhasználatú közmondásnak megfelelően, mely szerint »ubi populus, ibi obulus«, vagyis ahol a nép, ott a pénz is.”

A tatai uradalom faluját, Tarját 1647-ben telepíti újra, a helységre egyaránt birtokjogot nyert Csáky család (márc. 15-én Pozsonyban), illetőleg az esztergomi török végház Omár agája (márc. 29-én Esztergomban). Ők a Bajról odatelepülni kívánó Herbath (Horváth?) Istvánnak magyar nyelvű szabadságlevelet adnak és Csáky László még két jobbágyát, Barcsi Imrét és Kovács Miklóst rendeli Herbath mellé Szomódról. A jobbágyi szolgálat alóli mentességet 1656-ban az addigra elhunyt Csáky özvegye, „Arva Gróff Bottyáni Magdolna” megerősíti. 1715-ben 13, 1720-ban 19 református magyar családot írnak össze Tarjában, melyekben a Barsi családnév szintén előfordul. (Tressel, Anton: Emlékek és képek 2005)

Hét évvel később, 1727-ben Esterházy József tábornok (General-Feld-Wachtmeister), főudvarmester, a Hétszemélyes Tábla elnöke, a Helytartótanács tanácsosa, később horvát-szlavón-dalmát bán 343 524 forintért megvásárolta a tatai uradalmat. Az uradalom országon belül elfoglalt helye optimális volt, területén haladt át a korabeli Magyarország fő közlekedési útvonala, a Budától Bécsbe vezető ún. Mészárosok útja, mely egyúttal – innen elnevezése is – az Alföldet az örökös tartományokkal kötötte össze. A korabeli útviszonyok következtében

a nagyobb mennyiségek szállítása viszont vízi úton történt. Az uradalom e szempontból is kedvező helyzetben volt, északi része majdnem közvetlenül érintkezett a Dunával, attól mintegy 3 km-re helyezkedett el és természeti adottságai is kedvezőnek voltak mondhatók. Központi fekvéséből adódóan azonban a leginkább pusztulásnak kitett vidéken feküdt, ekkor összesen 4 lakott faluja volt a tatai uradalomnak. Esterházy József jószágkormányzóival együttműködve 14 helységet telepített be, ebből 13-at németekkel, egyet pedig szlovákokkal.

„Ha valaki könnyelműen bánik a rábizott holmival, pénzzel, vagy épenséggel kárt tesz más vagyonában, azt szokták mondani: Hallod-e, hé! Ez nem a Csáky szalmája! Ugyan honnan ered ez a mondás? A Csákyak természetük szerint nagyon jószívű, adakozó, sőt könnyelmű gazdák voltak. Az istenadta nép hamar rájött arra, hogy itt egy kis rés van a feudális piramisban, s lám, ezt a patvarosságot eszelték ki: a búzát a lovakkal csak feliből nyomtatták el, így a szem benne maradt a kalászban, illetve van, ami benne maradt és van, ami nem, de így aztán maradt benne, s minthogy az uraság a szalmát nekik adta, hazavihették az elébb bebizonyított búzaszemeket is. Otthon a kézciséppel újra kicsépezték a szalmát. Jutott, maradt is. Szépen ment így a gazdálkodás, az úr is, a paraszt is elégedett volt azzal, amit kicsépezt. De a Csákyokról apámékra szállt át a birtok, s nekik kemény tisztartóik voltak, mert vagy eleve kemények voltak, mint ilyeneket alkalmazták, vagy ott bekeményedtek. Azok nem vették be a felibe-harmadába elnyomtatott búzát, és azt mondták: Halljátok-e, hé! Ez nem a Csáky szalmája, hanem az, és itt édesapám neve következett, -é. Így született hát a mondás, amely a régi gazdálkodás emlékét is őrzi.” (Esterházy Péter: Harmonia Celestis; http://dia.pool.pim.hu/xhtml/esterhazy_peter/Esterhazy_Peter-Harmonia_cestestis.xhtml)

Esterházy József első telepítése 1731-ben Vértesszőlőre még Trencsén megyei szlovákokat hozott (az időközben elvándorolt magyar lakosok helyébe), de ezt követően már csak németeket telepített. 1733. feb-

ruár 4-én bocsátotta ki telepeseket toborzó felhívását. A felhívás hatására igen rövid időn belül jelentős német bevándorlás indult meg. A telepesek egy része gyéren lakott falvakba, a magyarok mellé telepedett le. Így történt ez Tarján (1737) és Szomód (1745) esetében. Az új telepesek döntő többsége azonban az eddig pusztán álló faluhelyeket ülte meg.

Telepítéskor mindig telepítési szerződést kötöttek a községgel. Ezen telepítési szerződéseket összehasonlítva más megyék birtokosainak hasonló jellegű szerződéseivel megállapítható, hogy nagyon sok ponton megegyeznek egymással. Összességében ezek a szerződések a telepített lakosság számára valamivel kedvezőbb helyzetet biztosítottak, nemcsak a már megtelepített és örökös jobbágy magyar, illetve szlovák falvakkal összehasonlítva, hanem a más uradalmak német telepítéseihez képest is. Az uradalmi szervezethez mutatja, hogy ellentétben más telepítési szerződések többségével, az

Esterházy-birtokra települők szerződésai minden esetben olyan feltételeket, előírásokat is tartalmaznak, melyek már kezdettől három nyomásra osztják fel a jobbágy-telkeket és előírják, hogy ilyenben műveljék a falu határát a lakosok. Pedig a XVIII. század közepén ezeken a vidékeken általában a kétnyomásos gazdálkodás volt jellemző. Az uradalom a három járadékforma közül a pénzjáradékot helyezte előtérbe a szerződések megkötésekor. A jobbágyok terményjáradékot általában nem termésarány szerint, hanem kötött mennyiségben fizettek. A fuvaron kívül igen kevés volt, de sok esetben egyáltalán nem írtak elő robotkötelezettséget a német telepes falvak jobbágyszáma számára. (Amennyiben robotkötelezettség jelentkezett, akkor azt napszámber fejében kellett a jobbágyoknak teljesíteni.) A pénzjáradékot nem minden esetben pénzben, hanem egyéb módon szolgálták le. A pénzjáradék általában ötszöröse volt a többi falu, különösen a szlovák és a magyar falvak pénzjáradékának.

A német falvakkal kötött szerződések, ill. az abban foglalt szolgáltatási rend a hagyományosan szolgáló magyar falvak lakossága számára is vonzónak tűnt, ezért több falu is kérelmezte az uradalomtól, hogy új – a német falvakkal megegyező vagy ahhoz hasonló – szerződést köthesse nek. Ezek elől Esterházy József nem zárkózott el, s így írt *Balogh Ferencnek*, tiszttartójának: *...nékemis nincsen semmi contradictiom, ha a Németh Jobbágyok módgyára kíványák magokat practáltattni, csak épen, hüven füzessenek, és szokássok szerént ne sopánkodgyanak.*

Jezsuiták segítségével erősen buzgólkodott protestáns alattvalói térítésén.

Már az 1730-as évek végén hozott néhány német családot az uradalom Tarjánba, a telepítés a következő évtizedben gyorsult fel. Az őslakosok és az újonnan érkezettek egységes községgé szerveződtek, mellyel az uradalom 1748. január elsején kötött szerződést. A szerződés függelékében található összeírás szerint Tarjánban ekkor 52 jobbágytelek volt, ebből 2 volt üres és 50 népesített, melyen 33 német és 30 magyar család lakott. Volt a községben még 10 német és 1 magyar házas zsellér, valamint 4 magyar és 1 német hazátlan zsellér. A magyarok reformátusok, a németek katolikusok voltak. E két község példájából is látható, hogy a reformátusok elűzésének (pl. Bajról, Környéről) nem elsősorban vallási, ha-

nem gazdasági okai voltak. A magyarok is helyben maradhattak, amennyiben elfogadták az uradalom által megkívánt szolgáltatási rendet.

A tatai és *gesztesi* uradalomban elvette és katolikusoknak adta a reformátusok vagy evangélikusok templomait.

A tarjáni katolikus templom is egy régebbi, középkori eredetű templom helyén épült fel 1779 és 1783 között Esterházy József kegyúr jóvoltából, *Fellner Jakab* tervei alapján (rőla ld http://hu.wikipedia.org/wiki/Fellner_Jakab). Az építést Fellner halála (1780) után *Gött Antal* elképzelései szerint fejezték be. Jelenlegi formáját 1863-ban nyerte el. A kapu díszes kőkeretét abból a tardosi vöröses, rózsaszínes mészkőből faragták, amiből a temető legrégebbi sírköveit, katolikus és református is. A szóhagyomány szerint a felszentelés napja (április 24.) után a templom *Szent György patrocíniuma* lett, ezért szerepel ez a szent a község címerében is.

Természetesen a reformátusoknak is van temploma, szintén régi (1785) és szép.

Az 1768-as úrbéri rendezés során a földek minősége alapján a községek határát három osztályba sorolták. A tatai uradalom falvai közül egyedül Tarján került az I. osztályba. Az 1700-as évek végén, ötven évvel a betelepülés után Tarjánon 93 gazdaság volt.

A megtelepedés időszakában a szőlő(hegy) a magyarok kezében volt, de a korabeli beszámolók azt írják, hogy az újonnan betelepült „néme-

tek a hol csak lehet, mindjárt szőlőt ültetnek”. A 18. század végére már az uradalom minden német községében kiterjedt szőlőterületeket jegyeznek fel, egyes falvakban (Baj, Szentmiklós) a szőlőművelés, illetőleg boroladás a gazdaságok legfontosabb bevételi forrását képezte. A szőlőtelepítés minden bizonnyal a beköltözést követően rövidesen megindult, az uradalmi és dicális összeírásokból ezek megléte valószínűleg csak a szőlők irtvány-telepítési jellegéből következő hosszabb adómentessége miatt hiányzik. A megye és az uradalom szőlőművelése a német telepítéssel új lendületet vett, nem csupán eddig ismeretlen szőlőfajták meghonosításával, hanem új, fejlettebb módszerek elterjesztésével a trágyázás, oltás és más művelési technikák területén. A német telepítéssel vált ismertté és használatossá a mustnyeres akkor legfejlettebb eszköze, a bálványos prés (és a megye Duna-menti német községeiben alakult ki ennek sajátos formája, a kétkarú emelő elvén működő „láncos prés”).

Helyi műemléki védettséget élvez a tarjáni Bicskei út melletti agyagfalba mélyített körpincék sora.

A mezei gazdálkodás az egész országban elsősorban gabonát termelt és állatot tenyésztett. A gabonák iránt fellendülő 18–19. századi kereslet előmozdította – megfelelő földmínőség esetén – a legelők feltörését, a szántóföldi gazdálkodásban számos újítás bevezetését, a három nyomás, aztán a vetésforgó és az istállózó állattartás elterjedését.

A jobbágycsaládok önellátásában fontos szerepet játszottak a kerti termelvények is. Kertművelés folyt a jobbágyportákhoz tartozó belső telek egy

részén, de az uradalom valamennyi falujában voltak a község határában külső kertek is: káposztáskertek, kenderföldek. Az uradalmi összeírásokból, az egyes gazdaságokhoz tartozó kertek nagyságából kiderül, hogy az intenzív megművelést igénylő mezőgazdasági kultúrák, a kapásnövények a német gazdaságokban a magyarokénál lényegesen nagyobb területen voltak jellemzők. A hagyományosan termesztett kapásoknál (bab, borsó, len-cse, tök, dinnye stb.) sokkal fontosabb volt a két „új” növény, a kukorica és a burgonya. Míg az előbbi termesztésével a német telepések már Magyarországon ismerkedtek meg, az utóbbi hazai elterjesztésében döntő szerepet játszottak. A krumpli termesztésére vonatkozó legkorábbi magyarországi adat éppen az uradalom egyik falujából, *Kozmárol* származik.

Balogh Ferenc jószágkormányzó ezt írta 1745. szeptember 28-án Tattán kelt levelében Esterházy Józsefnek: *...Kecskédriül az Ingenieur megérkezvén, referálta ..., hogy a [csákváriak] közül némelyek a Kozmaiaknak kerteikben menvén, azokban a németységnek kedves grundbeer [ejtsd: krumpé, értsd: földi gumó] nevű veteményeket rontani kezdték,...* és aztán kázust csináltak, de a támadás okáról nem értesülünk.

Komárom megye déli része, mely a hódoltság korában mind lakosságában, mind gazdaságában elpusztult, a 17–18. század során új életre kelt. A telepítések révén népsűrűsége megközelítette az országos átlagot, a tatai és *gesztesi* uradalom megkívánt működéséhez szükséges „alattvalókat” nyert, ugyanakkor az uradalom által kínált feltételek az újonnan érkezettek számára is kedvező lehetőségeket biztosítottak. Ekkor alakult ki e terület etnikai arculata, rögzültek az itt élő gazdagságtársadalmi körülményei, melyek még évszázadokra meghatározták létüket.

Ennek a XX. század közepéig meghatározó falusi életformának állítanak emléket a falvainkban egyre szaporodó helytörténeti gyűjtemények, tájházak.

2012-ben volt Tarján első telepítési szerződésének (1737) 275. évfordulója. Ebből az alkalomból is több, régi értékek megőrzését célzó helyi fejlesztést hajtottak végre a faluban. Megvásároltak és felújítottak egy éppen 100 évvel ezelőtt épült gazdaházat, *Kranz Ferenc* házát, egyes közösségi programok lebonyolítása, civil

szervezeti összejövetelek és helytörténeti gyűjtemény számára. A gyűjteményi anyag a falu lakosainak adakozásából, az egyházi és világi szervezetek támogatásával került a szépen felújított épületbe.

A szobabelső a fokozatosan polgárosuló életvitelről, a konyhai eszközök a gazdálkodásról mesélnének. A kerámia edények java része az üveges kredenche vagy a nyitott stelázsira [*Stell-lage*] kerülvén a mindennapi környezet díszítését látta el, a látogatónak pedig a ház lakóinak önértetéről, gazdagságáról vallott.

A gyűjtemény részét képezi a közeli *Kocs* híres kocsigyártóinak tevékenységét dicséző halottas hintó. A *Kocs* helynevéből származó kocsi szavunk (a gulyáson és újabban a *Rubik*-kockán kívül) talán nemzetközileg a legelterjedtebb magyar eredetű dolog a világon, mert ez az eredete az osztrák és német *Kutsche*, a francia *coche*, a jellemzően sokjelentésű angol *coach* szavaknak, va-

lamint származékai a spanyolban, svédben, szerbben, horvátban, törökben is megtalálhatók (MTESz II. 514). A pompás kocsi mellett áll a *Szent Mihály lova*, ami egy saroglya-féle, a koporsó kézi szállítására szolgált. Tarjánban a közelmúltig háztól temettek, a háznál erre tették a koporsót, hogy aztán csak a temetőben, a sírbatételhez kerüljön le róla.

A 275. évfordulóra a temetőben is végeztek felújításokat. A temetőből a templom tornyára látni, ha a református parcellák főutcájáról nézünk lefelé. Az ereszkedő lankán van a régi katolikus temető rész, melynek főként jellegzetes pasztell-rózsaszín tardosi mészkőből helyi mesterek által faragott sírköveit mostanában felállították a földön egy nagy keresztet formáló rendbe. Középpontjában a megtalált legrégebbi sírkő, a betelepülés után hét évvel született *Ferdinand Wiseré*.

Források

Fatuska János tanulmányai a térség történelméről:

http://jmvk.compunet.hu/szoveg/szoveg_uj.php?db=uj1&oldal_eleje=13

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/nemetek/kecsked_telepules_tortenete/pages/011_tatai_es_gesztesi.htm

Fatuska János: Örökösödési rend és telekelrendezés a közép-dunántúli németsegnél. In: *Háztörténetek. A dunántúli németek kulturális jellemzői* (szerk. *Márkusné Vörös Hajnalka, Mézszáros Veronika*; Veszprém, 2006)

Az írást a szerző kényképei illusztrálják.

MISKOVICS MÁRIA (1962) a Tatai Eötvös Gimnázium elvégzését követően a Budapesti Külkereskedelmi Főiskolán szerzett diplomát. Elvégezte az Esztergomi Tanítóképző Főiskolát, a Váci Tanítóképző Főiskola német nemzetiségi szakát és a Budapesti Műszaki Egyetemen megszerezte a közoktatás-vezető képesítést. Hivatását a tarjáni általános iskolában nyelvtanárként kezdte, 1987-ben részt vesz a kétnyelvű oktatás bevezetésében, felépítésében, német nyelvű színjátszó csoportjával határon túl is fellépnek. 2003-ban Magyar Köztársaság Ezüst Érdemkereszt állami kitüntetésben részesül. 2004–2008-ig a Tarjáni ÁMK igazgatója. 2002-től a német önkormányzat helyi, megyei, országos képviselője. Tarjánban rendezvények elindításával, fúvószenekar alapításával hagyományt teremtett. A német nyelv, kultúra, a közösségi élet, a partnerkapcsolatok elhivatott képviselője. Jelenleg turisztikai családi vállalkozásukat vezeti, melynek két felnőtt gyermekük is tagja.

LÁGLER PÉTER (Székesfehérvár, 1961.) kulturális antropológus, a Nemzeti Művelődési Intézet és jogelődjeinek munkatársa 1998 óta. Jelenleg területi referens az Intézet Komárom-Esztergom Megyei Irodájában.